

ויקח יעקב אבן

שברים

יש מילים בעלות משמעויות הרבה, דבר הפותח אפשרות לדו-משמעות בהבנת פסוק. כך, למשל, לשורש שבר יש כמה וכמה מובנים.

המובן הבסיסי, המופיע בתנ"ך בהרבה בניינים והטעיות, דומה לניפץ או לרצץ.

דוגמאות להטעיה בבניין פעל :

ויגשו לשבר הדלת. (בראשית י"ט ט')

ועצם לא תשברו-בו. (שמות י"ב מ"ו)

ובבניין פיעל :

וכתבתי על-הלכות את-הדברים אשר היו על-הלכות הראשנים אשר שברתי. (שמות ל"ד א'; דברים י' ב')

מזבחתיים תתצו ומצבתם תשברו (דברים ז' ה')

אבל השורש נוטה לעיתים קרובות לצאת ממובנו הפשוט בדרך ההשאלה,

מרפא לשון, עץ חיים; וסלף בה, שבר ברוח. (משלי ט"ו ד')

ובפרט במובן של אסונות לאומיים :

על-שבר בת-עמי, השברתי (ירמיהו ח' כ"א)

שבר על-שבר נקרא, כי שדדה כל-הארץ (ירמיהו פרק ד' כ')

שבר תחת שבר

מובן הקרוב למובן הבסיסי נמצא בספר מלכים :

וישמע הנביא, אשר השיבו מן-הדרך, ויאמר איש האלקים הוא, אשר מרה את-פי ה'; ויתנהו ה' לארצה, וישברוהו וימתהו, כדבר ה' אשר דבר-לו. וידבר אל-בניו לאמר, חבשו לי את-החמור; ויחבשו. וילך, וימצא את-נבלתו משלכת בדרך, וחמור והארצה עמדים אצל הנבלה. לא-אכל הארצה את-הנבלה, ולא שבר את-החמור. (מלכים א' י"ג כ"ו-כ"ח)

השורש שבר בא כאן במקום טרף. אבל יש הבדל חשוב, כפי שאפשר לראות מפרשת השומרים:

כי-יתן איש אל-רעהו חמור או-שור או-שה וכל-בהמה לשמור; ומת או-נשבר או-נשבה, אין ראה. שבעת ה' תהיה בין שניהם אם-לא שלח ידו במלאכת רעהו; ולקח בעליו, ולא ישלם. ואם-גנב וגנב מעמו, ישלם לבעליו. אם-טרף יטרף באהו עד: הטרפה, לא ישלם. (שמות כ"ב ט' – י"ב)

מה ההבדל בין המקרה הראשון, בו **נשבר** החמור או השור או השה, לבין המקרה האחרון, בו הוא **נטרף**? בשני המקרים אין השומר משלם, אבל במקרה הראשון עליו להישבע, ואילו במקרה האחרון עליו להביא עדות! מתוך הנסיבות נוכל להבין את ההבדל. השורש **שבר** משמש כאשר "אין רואה", כלומר אין עדות ברורה וחותרת למה שבאמת אירע. השורש **טרף** נשמר רק למקרים של עדות ברורה וחותרת; כאשר יש ספק בעניין גורלו של החמור או השור או השה, או האדם, משמש השורש **שבר**.

כך אנחנו מוצאים את יעקב אבינו, כאשר מציגים לפניו עדות שהוא ראה כהחלטית על כך שחיה רעה אכל את יוסף, הוא נעזר דווקא בשורש **טרף** :

וַיִּשְׁלַח אֶת פְּתִיחַת הַפְּסִיסִים, וַיְבִיאוּ אֶל-אַבְיָהֶם, וַיֹּאמְרוּ, זֹאת מְצָאנוּ: הַכֶּר-נָא, הַכֶּתְנֵת בְּנֶךְ הוּא אִם לֹא. וַיַּכִּיחֵה וַיֹּאמֶר פְּתִיחַת בְּנִי, חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהוּ; **טָרַף טָרַף יוֹסֵף**. (בראשית ל"ב – ל"ג)

יש שבר במצרים

מובן אחר לגמרי של השורש **שבר** קשור בתבואה ובקנייתו :

וַיֵּרְדוּ אַחֵי-יוֹסֵף עֵשְׂרָה, לְשֹׁבֵר בָּר מִמְצָרַיִם. (בראשית מ"ב ג')

במקרה זה, התופעה של שני מובנים שונים עבור אותו שורש היא מקרית בהחלט. כפי שאנו רואים מהפסוק, השורש **שבר** במובנו זה נגזר מהמילה **בר** שמשמעו תבואה.

וְעֵשֶׂר אֶתְנַת נְשָׂאת בָּר וְלָחֶם וּמְזוֹן (בראשית מ"ה כ"ג)

וּמְלֵאוּ הַגְּרָנוֹת בָּר; וְהִשְׁיִקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וַיִּצְהָר. (יואל ב' כ"ד)

האות **שין** היתה אות שימוש במקור, ומתוך שימוש הפכה להיות שורשית. דוגמא דומה לתופעה זאת היא הפיכת **התו** לשורשית במילה **תרומה**.

וְהָיָה בְּאַכְלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תִּרְיִמוּ תְרוּמָה לָהּ. רֵאשִׁית עֲרֹסְתֶכֶם חֲלָה, תִּרְיִמוּ תְרוּמָה, כְּתְרוּמַת גֶּרֶן כֵּן תִּרְיִמוּ אֹתָהּ. (במדבר ט"ו י"ט-כ')

מהטעית **רום** בבניין הפעיל **תרים**, נכנסה התו למילה תרומה, ובעברית המשנאית היא כבר שורשית לכל דבר:

בראשונה, כל מי שרוצה **לתרום** את המזבח, **תורם**. (מסכת יומא, פרק ב', משנה א')

וכך קיבלנו שני מובנים שונים לאותן שלוש אותיות שורש. וכך גם נפתח פתח לדו-משמעות.

פסוק נוסף בו מופיע המילה **שבר** במובן זה הינו :

וַיִּרְא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ-שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם; וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו, לָמָּה תִתְרָאוּ? וַיֹּאמְרוּ, הִנֵּה שְׂמַעְתִּי כִּי יֵשׁ-שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם (בראשית מ"ב א'-ב')

לפי פשוטו של מקרא ראה יעקב אבינו שיש תבואה בארץ מצרים וסיפר על כך לבניו. אבל איך ידע אותו זקן היושב באוהלו על התבואה בארץ רחוקה? סביר ששמע מבניו הבאים במגע עם סוחרים שחזרו משם. אבל, אם כך הדבר, למה הצטרך לומר לאותם הבנים "הנה שמעתי"?

רש"י, שחש בהבדל ניסוח בין הרישא והסיפא של הפסוק, (וירא מול הנה שמעתי) מסביר :
"וירא יעקב כי יש שבר במצרים" ומהיכן ראה ? והלא לא ראה אלא שמע, שנאמר להלן
הנה שמעתי וגו'. ומהו וירא ? ראה באספקלריא של קודש שעדיין יש לו שבר במצרים. ולא
היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף.
בסוף דבריו מסתמך רש"י על המדרש בבראשית רבה :

"וירא יעקב כי יש שבר במצרים" וכי במצרים היה יעקב שראה תבואה במצרים שאמר
הכתוב וירא יעקב כי יש שבר במצרים ? והלא אמר לבניו ויאמר הנה שמעתי אלא מיום
שנגנב יוסף נסתלקה רוח הקודש ממנו, ורואה ואינו רואה, ושומע ואינו שומע.

בעיני המדרש בלבול החושים בין ראייה לבין שמיעה הינו סימן מובהק להסתר פנים חלקי. אבל
בתחילת דברי רש"י אנחנו מבחינים שהוא ראה בבלבול החושים דווקא כסימן מובהק של רוח
הקודש, כי הרי הנבואה אינה בדיוק ראייה או שמיעה או אף אחד מהחושים הרגילים, ולכן בנסיין
להסבירו נעזר הכתוב בתיאורים מחושים שונים. וכך אנחנו מוצאים :

וְכָל-הָעַם רֵאִים אֶת-הַקּוֹלֹת (שמות כ' י"ד)

כאשר מתערבבות הראייה עם השמיעה. לעומת זאת היה לפני רש"י המדרש הקובע שנסתלקה
רוח הקודש מיעקב אבינו, ולכן סייג את דבריו ע"י המילה אספקלריא והוספת משפט מסייג.

יש רמז נוסף לכך שמדובר כאן ברוח הקודש - הביטוי הנה שמעתי. ביטוי זה שמע יעקב מאימו,
הנה שמעתי את-אביך, מדבר אל-עשו אחיך לאמר. (בראשית כ"ז ו')

וכי האם היתה רבקה נוכחת כדי לשמוע את דברי יצחק ? נאמר שם

וַיִּקְרָא אֶת-עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל (בראשית כ"ז א')

ואין אזכור של נוכחותה. בפעם הבא שרבקה מדברת עם יעקב אנחנו מוצאים :

וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ, יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי, וְאַהֲרָגָהּ, אֶת-יַעֲקֹב אָחִי. וַיִּגַּד לְרַבֵּקָה, אֶת-דְּבָרֵי
עֵשָׂו בְּנֵה הַגָּדֹל; וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב, בְּנֵה הַקָּטָן, וַתֹּאמֶר אֵלָיו, הֲיֵנָה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם
לְךָ לְהָרְגֶךָ. (בראשית כ"ז מ"א-מ"ב)

וכי איך ידעה רבקה את מזימת עשו שאמר רק בלבו ? בשני המקרים דיבר איתה ה', כמו שדיבר
איתה כאשר הלכה לדרוש אותו על דבר שני בניה :

וַיֹּאמֶר ה' לָהּ, שְׁנֵי גֵיִים בְּבִטְנְךָ, וְשְׁנֵי לְאֻמִּים, מִמֶּעֶיֶךָ יִפְרְדּוּ (בראשית כ"ה כ"ג)

יעקב למד מרבקה להשתמש בביטוי הנה שמעתי כאשר הכוונה לידיעה המושגת ברוח הקודש.
לסיכום, מצאנו ששמע יעקב, ברוח הקודש, ידיעה לא ברורה על שבר במצרים.

שבר ברוח

וַיִּרְא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ-שָׁבֵר בְּמַצְרַיִם (בראשית מ"ב א')

אבל האם המילה **שבר** בפי יעקב אבינו משמעו רק תבואה ? האם ייתכן שיעקב שמע על **שבר**, והבין משמעות אחרת ? אמרנו ש**שבר** משמש במובן דומה ל**טרף**, כאשר אין עדויות ברורות. אולי ניתן להבין שעולה אצל יעקב חשש שקביעתו שיוסף בנו נטרף היתה מוטעית, וכי יוסף הוא בגדר נשבר ולא נטרף.

נמשיך את דברי יעקב :

ךדו-שְׁמָה וְשָׁבְרוּ-לָנוּ מְשֶׁם, וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת. (בראשית מ"ב א'-ב')

אם אמר "ונחיה" למה חזר ואמר "ולא נמות" ? אפשר להבין את ההדגשה, אם יעקב מרמז כאן להתעוררות ספק בלבו בעניין יוסף. כי הרי כאשר שמע לראשונה את הבשורה המרה נאמר :

וַיִּמְאַן לְהִתְנַחֵם, וַיֹּאמֶר, כִּי-אֶרְדָּ אֶל-בְּנֵי אֲבִל שְׂאֵלָה (בראשית ל"ז ל"ה)

ואילו כאשר הבין סוף-סוף בוודאות שיוסף עוד חי נאמר :

וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל-דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם, וַיֵּרָא אֶת-הַעֲגֻלוֹת, אֲשֶׁר-שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ; וַתַּחֲי רֹחַ יַעֲקֹב אֲבִיָּהֶם. וַיֹּאמֶר, יִשְׂרָאֵל, רַב עוֹד-יוֹסֵף בְּנֵי חַי; אֲלֶכָּה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרְם אָמוּת. (בראשית מ"ה כ"ז-כ"ח)

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל-יוֹסֵף אָמוּתָהּ הַפֶּעַם, אַחֲרֵי רְאוֹתַי אֶת-פָּנֶיךָ כִּי עוֹדֶיךָ חַי. (בראשית מ"ו ל')

כאשר יוסף היה בגדר **נטרף** חייו של יעקב לא נחשבו בעיניו. כאשר הפך ל**נשבר** היתה אפשרות שנחיה ולא נמות. לבסוף כאשר יוסף בוודאי חי, ותחי רוח יעקב.

יש להניח ששמע יעקב ברוח הקודש על שבר במצרים, ותקוותו היתה למשהו מעבר לתבואה. ואולם הוא אינו מתבטא בצורה ישירה לבניו על תקוותו זאת, אלא מסתפק ברמזים כמו "הנה שמעתי" ו"נחיה ולא נמות". כי הרי אותם בניו היו אלה שהביאו לו את כתונת הפסים, והם אלה שהוא עומד לשלוח מצרימה. הוא מבין שהדרך למצא את האמת כרוכה ב**שבירת לבם**, ולכן אומר להם "רדו שמה ושברו לנו משם". וכך אכן קורה :

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו, אֲבָל אֲשַׁמִּים אֲנַחְנוּ עַל-אָחִינוּ, אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוּ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ; עַל-כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת. (בראשית מ"ב כ"א)

וַיֵּצֵא לָבֶס, וַיַּחְרְדוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו לֵאמֹר, מֵה-זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ. (בראשית מ"ב כ"ח)

וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים (בראשית מ"ג י"ח)

וַיִּקְרְעוּ, שְׁמֹלֹתָם (בראשית מ"ד י"ג)

החלום ושברו

והנה עוד מובן לשורש **שבר**, השונה בתכלית.

וַיִּהְי כְּשִׁמְעַע גְּדַעוֹן אֶת-מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת-שְׁבָרוֹ, וַיִּשְׁתַּחֲו (שופטים ז' ט"ו)

שבר, בשין ימנית, משמעו כאן פתרון חידה או חלום, דבר שבוודאי מזכיר לנו את סיפור יוסף. נראה שדו-המשמעות של יעקב היא מסובכת עוד יותר. השמועה שמע יעקב ברוח הקודש ניתן להבין כפתרון לחידה של קורות יוסף. **השבר**, כלומר הפתרון מצוי במצרים. ולא זו בלבד, אלא החולם עצמו ופתרון חלומו נמצאים שם.

ויאמר אליהם: שְׁמְעוּ-נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי. וְהִנֵּה אֲנִי חֹלֵם מֵאֲלֵמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה, וְהִנֵּה קָמָה אֲלֵמְתִי וְגַם-נֹצֵבָה; וְהִנֵּה תִסְבְּינָה אֲלֵמְתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּיַן לְאֲלֵמְתִי. וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחִיו, הַמְלִיךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם-מְשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ; וַיֹּסֶפּוּ עוֹד שְׁנֵא אֹתוֹ עַל-חֲלֵמְתֵי וְעַל-דְּבָרָיו. וַיַּחֲלֶם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיֹּסֶפֶר אֹתוֹ לְאָחִיו; וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלֵמְתִי חֲלוֹם עוֹד, וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי. וַיֹּסֶפֶר אֶל-אָבִיו וְאֶל-אָחִיו, וַיִּגְעַר-בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ? הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאֶמְךָ וְאֶחִיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה? וַיִּקְנְאוּ-בּוֹ אָחִיו; וְאָבִיו שָׁמַר אֶת-הַדָּבָר. (בראשית ל"ז ו'-י"א)

ויֹסֶף הוּא הַשְּׁלִיט עַל-הָאֶרֶץ, הוּא הַמְשַׁבֵּיר לְכָל-עַם הָאֶרֶץ; וַיִּבְאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ אַפְּסִים אֶרְצָה. (בראשית מ"ב ו')

וַיִּבֵּא יוֹסֵף הַבְּיָתָה, וַיְבִיאוּ לוֹ אֶת-הַמִּנְחָה אֲשֶׁר-בְּיָדָם הַבְּיָתָה; וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ אֶרְצָה. (בראשית מ"ג כ"ו)

וַיִּבֵּא יְהוּדָה וְאָחִיו בְּיָתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֵנּוּ שָׁם; וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אֶרְצָה. (בראשית מ"ד י"ד)

וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁרָאֵל עַל-רֹאשׁ הַמֶּטֶה. (בראשית מ"ז ל"א)

וכך מתגשמים חלומות יוסף במצרים, כדבר יעקב אשר דיבר.

יש גם שבר בשין שמאלית, שמשעו תקווה.

אֲשֶׁרִי שָׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ, שִׁבְרוּ עַל-הִ' אֶלְקִינוּ. (תהילים קמ"ו ה')

וכך אנו מוצאים בהמשך המדרש מבראשית רבה שכבר ציטטנו לעיל כמקורו של רש"י:

ומפני מה לא נאמר יש אוכל במצרים, שאמר הכתוב כי יש שבר במצרים? אלא אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר, שראה באספקלריא שסברו במצרים. ואיזה זה? זה יוסף.

לסיכום, כאשר יעקב אמר "יש שבר במצרים" הוא התכוון הן למובן הפשוט של תבואה, אבל גם להימצאות של בנו שבעצם לא נטרף, וגם לפתרון החידה על היעלמות יוסף, וגם להימצאות במצריים של החולם עצמו, וגם להתגשמות חלומותיו במצרים, וגם להתגשמות תקוותיו לראות את בנו בטרם ימות.

שבר על שבר

פרשתי את פירושי אלה לפני יהודי יקר דורש כתרי אותיות ומבין ברזי התורה. מיד כשמעו את דברי היה ניכר על פניו ששמח שמחה גדולה. הוא הודה לי על שהחזרתי לפשט דבר שהיה ידוע לו כבר מזמן אבל רק בדרך הרמז. כי הרי המילה שבר ב"יש שבר במצרים" הינה ראשי תיבות של "שם בן רחל".